

Medical Ethics and Law
Research Center

Tārīkh-i pizishkī i.e., Medical History

2025; 17: e17

Shahid Beheshti
University of Medical Sciences

Integrating Histoty of Medicine into Iran's Medical Education Curriculum: An Interdisciplinary Analysis of Necessities, Challenges and Implementation Strategies

Morteza Heidari¹, Maryam Mohseni Seifabadi^{2*}

1. Spiritual Health Research Center, School of Health and Religion, Qom University of Medical Sciences, Qom, Iran.

2. Department of History of Medicine, School of Persian Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Medical history as an interdisciplinary field, despite its well-established position in advanced educational systems, has failed to attain an appropriate status in the curricula of medical sciences disciplines in Iran. This research aimed to analyze the necessities, challenges and implementation strategies for integrating medical history into Iran's medical education curriculum, as well as to conduct a comparative analysis with global experiences.

Methods: This qualitative study employed a documentary-library research method with a descriptive-analytical approach. Data were collected from different academic sources (including articles, specialized books and official documents) in national and international databases and were analyzed.

Ethical Considerations: The principles of research ethics, including authenticity of texts, academic honesty and meticulous citation, were strictly observed. All documentation was presented with precise references and respect for authors' rights.

Results: The study revealed that medical history education in Iran faces structural, content-related and attitudinal challenges. The main obstacles include the dominance of biomedical perspectives, shortage of specialized human resources, resistance to curriculum changes and lack of student motivation. In contrast, successful experiences from countries such as the United States (featuring compulsory medical history courses and longitudinal integration model during clinical rotations) and South Korea (with 80 years of teaching this subject) demonstrate its positive impact on developing physicians' professional competencies. Although Iran established the medical history discipline in 2013, its integration into general medical education curricula remains limited.

Conclusion: The institutionalization of medical history education in Iran requires implementing multi-level strategies including: 1- revising educational policies; 2- training specialized instructors; 3- designing integrated curricula; 4- developing indigenous learning resources. The study recommends taking practical steps toward curriculum integration by adapting successful global models while considering the principles of Iranian-Islamic hikmah.

Keywords: History of Medicine; Medical Education; Curriculum Planning; Localization of Education

Corresponding Author: Maryam Mohseni Seifabadi; **Email:** mohsenim@razi.tums.ac.ir

Received: April 13, 2025; **Accepted:** September 14, 2025; **Published Online:** September 24, 2025

Please cite this article as:

Heidari M, Mohseni Seifabadi M. Integrating Histoty of Medicine into Iran's Medical Education Curriculum: An Interdisciplinary Analysis of Necessities, Challenges and Implementation Strategies. *Tārīkh-i pizishkī, i.e., Medical History*. 2025; 17: e17.

مجله تاریخ پزشکی

دوره هفدهم، ۱۴۰۴

ادغام تاریخ پزشکی در برنامه درسی آموزش پزشکی ایران: تحلیل میان‌رشته‌ای

ضرورت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای اجرایی

مرتضی حیدری^۱، مریم محسنی سیف‌آبادی^{۲*}

۱. مرکز تحقیقات سلامت معنوی، دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.
 ۲. گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: تاریخ علوم پزشکی به عنوان حوزه‌ای میان‌رشته‌ای، علیرغم جایگاه تثبیت‌شده در نظام‌های آموزشی پیشرفته، نتوانسته است در برنامه‌های درسی رشته‌های علوم پزشکی ایران موقعیت مناسبی کسب کند. این پژوهش با هدف واکاوی ضرورت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای اجرایی ادغام تاریخ پزشکی در برنامه درسی آموزش پزشکی ایران و همچنین مقایسه تطبیقی با تجارب جهانی انجام شده است.

روش: مطالعه کیفی حاضر با روش اسنادی - کتابخانه‌ای و رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شد. داده‌ها از طریق بررسی منابع مختلف علمی شامل مقالات، کتب تخصصی و اسناد رسمی، در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و بین‌المللی گردآوری و واکاوی شدند.

ملاحظات اخلاقی: اصول اخلاق پژوهش شامل رعایت اصالت متون، صداقت علمی و امانتداری در اسنادها به دقت رعایت شد. تمامی مستندات با ذکر دقیق مراجع و رعایت حقوق مؤلفان ارائه گردید.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که آموزش تاریخ پزشکی در ایران با چالش‌های ساختاری، محتوایی و نگرشی مواجه است. مهم‌ترین موانع عبارتند از: غلبه نگاه زیست‌پزشکی، کمبود نیروی انسانی متخصص، مقاومت در برابر تغییرات برنامه درسی و نبود انگیزه در دانشجویان. در مقابل، تجارب موفق کشورهایمانند آمریکا (با ارائه دروس اجباری تاریخ پزشکی و یا پیاده‌کردن مدل ادغام طولی در دوره کارآموزی) و کره جنوبی (با ۸۰ سال سابقه آموزش این درس)، نشان‌دهنده تأثیر مثبت آن بر توسعه مهارت‌های حرفه‌ای پزشکان است. در ایران نیز اگرچه از سال ۱۳۹۲ رشته تاریخ علوم پزشکی تأسیس شده، اما ادغام آن در برنامه‌های درسی عمومی علوم پزشکی هنوز به صورت محدود است.

نتیجه‌گیری: نهادینه‌سازی تاریخ پزشکی در ایران مستلزم اجرای راهکارهای چندسطحی شامل: ۱- بازنگری سیاست‌های آموزشی؛ ۲- تربیت مدرسان متخصص؛ ۳- طراحی برنامه‌های درسی تلفیقی؛ ۴- توسعه منابع یادگیری بومی است. مطالعه پیشنهاد می‌کند با الگوبرداری از تجارب موفق جهانی و توجه به مبانی حکمت ایرانی - اسلامی، گام‌های عملی برای ادغام این آموزش‌ها برداشته شود.

واژگان کلیدی: تاریخ پزشکی؛ آموزش پزشکی؛ برنامه‌ریزی درسی؛ بومی‌سازی آموزش

نویسنده مسئول: مریم محسنی سیف‌آبادی؛ پست الکترونیک: mohsenim@razi.tums.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۳؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۲

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Heidari M, Mohseni Seifabadi M. Integrating Histoty of Medicine into Iran's Medical Education Curriculum: An Interdisciplinary Analysis of Necessities, Challenges and Implementation Strategies. *Tārīkh-i pizishkī*, i.e., Medical History. 2025; 17: e17.

مقدمه

تاریخ علوم پزشکی، اگرچه امروزه به عنوان یک رشته تحصیلی در مقاطع تحصیلات تکمیلی در برخی از دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران ارائه می‌شود، اما هنوز جایگاه مناسبی در برنامه‌های آموزشی کنونی دانشجویان رشته‌های علوم پزشکی ندارد. این در حالی است که در نظام‌های آموزشی برخی از کشورها، گذراندن واحدهای تاریخ علوم پزشکی برای دانشجویان این رشته، اجباری محسوب می‌شود (۱). از سوی دیگر، دوره‌های آموزشی رشته تاریخ علوم پزشکی به ویژه در مقطع دکتری زمانی از اثربخشی مطلوب برخوردار خواهد بود که دانش‌آموختگان آن فرصتی برای آموزش و ترویج مباحث آن در بین دانشجویان علوم پزشکی داشته باشند.

آموزش تاریخ علوم پزشکی به دانشجویان علوم پزشکی در طول تاریخ، فراز و نشیب‌هایی را پشت سر گذاشته، اما هیچ‌گاه منقطع نشده است. درک زمینه‌های تاریخی، فرآیند شکل‌گیری، تحولات و توسعه هر موضوع یا رشته مطالعاتی، می‌تواند شناخت و درکی جامع‌تر از جایگاه کنونی آن حوزه را پیش روی خوانندگان و فراگیران آن قرار دهد. پیش‌فرض چنین درکی، باور به پیوستگی درونی این رشته و ابتدایی دستاوردهای هر دوره بر داشته‌های پیشین است، البته این موضوع لزوماً به معنای نگاه تجمعی به تکامل علوم نیست و تحولات انقلابی و جهشی در آن به رسمیت شناخته می‌شود.

آسیب‌شناسی عدم توجه کافی به آموزش تاریخ در برنامه آموزش علوم پزشکی کشور، نشان‌دهنده عدم تحقق این پیش‌فرض و چیرگی گسستگی بر پیوستگی بین پزشکی رایج (زیست‌پزشکی) با طب سنتی ایران است. این وضعیت حاکی از آن است که برخی از دانشواران در پزشکی رایج در دوره کنونی در حوزه آموزش، پژوهش و خدمات سلامت، بر اساس چهارچوبی عمل می‌کنند که طب سنتی ایران را فاقد معیارهای علمی قابل قبول می‌داند و آن را اساساً به عنوان «علم» به رسمیت نمی‌شناسد. از این رو مطالعه آن را در راستای فراگیری دانش پزشکی، فاقد ارزش افزوده می‌پندارند.

در سطح بین‌المللی، با وجود فعالیت انجمن‌های علمی، انتشار مجلات تخصصی، برگزاری نشست‌ها و گردهمایی‌های صاحب‌نظران به نظر می‌رسد که تاریخ پزشکی هنوز نتوانسته است جایگاه شایسته خود را در برنامه‌های آموزشی کسب کند (۲). در نگاهی وسیع‌تر، می‌توان گفت که استیلای نگاه پوزیتیویستی، محدودکردن دامنه علم به علوم تجربی، تأکید افراطی بر آزمون‌پذیری پدیده‌ها و خارج کردن سایر علوم از این دایره با برچسب شبه‌علم و موارد مشابه باعث شده است که این گنجینه دانشی نیز مانند بسیاری از معارف بشری به حاشیه رانده شود و قابلیت عرضه به عنوان یک حوزه علمی را نداشته باشد.

اگرچه امروزه نگرش مکانیکی مبتنی بر دوگانه‌انگاری دکارتی در حوزه جسم و نفس تضعیف شده و نگاه کل‌نگر رواج یافته است و در ایران نیز، بسیاری از مفاهیم که تا چندی پیش در دایره دانش پزشکی تعریف نمی‌شد، راه خود را به این عرصه گشوده‌اند، اما آموزش تاریخ علوم پزشکی به عنوان بخشی از برنامه آموزشی دانشجویان رشته پزشکی و سایر رشته‌های مرتبط همچنان مغفول مانده و آن‌گونه که شایسته است به آن پرداخته نشده است. از این رو نهادینه‌شدن آن مستلزم تبیین و ترویج مبانی، ضرورت‌ها و شیوه‌های اجرایی با استناد به یافته‌های علمی و تجارب موفق بین‌المللی است.

این نوشتار تلاش دارد، به بررسی ضرورت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای اجرایی ادغام تاریخ پزشکی در برنامه درسی آموزش پزشکی ایران و همچنین مطالعه تطبیقی با تجارب جهانی بپردازد. برای نیل به این هدف به ترتیب، موانع و چالش‌های ادغام تاریخ پزشکی در نظام آموزش پزشکی جهان، آموزش تاریخ پزشکی در برخی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، چپستی تاریخ علوم پزشکی، ضرورت ادغام تاریخ پزشکی در آموزش و تحلیل چالش‌های آن در نظام آموزش پزشکی، پیامدهای مطالعه تاریخ علوم پزشکی و ملزومات و راهکارهای اجرایی ادغام تاریخ پزشکی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت یافته‌های کلیدی ارائه می‌شود.

روش

این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی و به روش کتابخانه‌ای - اسنادی انجام شده است. داده‌های مورد نیاز از طریق بررسی منابع معتبر شامل مقالات علمی منتشرشده در پایگاه‌های داده معتبر بین‌المللی و داخلی، کتاب‌های تخصصی در حوزه تاریخ پزشکی و آموزش پزشکی و اسناد و مصوبات رسمی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی گردآوری شده‌اند. فرایند جمع‌آوری داده‌ها مبتنی بر جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی علمی بین‌المللی مانند PubMed، Google Scholar، Embase، Web of Science، Scopus و پایگاه‌های داخلی شامل SID، Magiran، CIVILICA و IranDoc بوده است. همچنین مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و استخراج مستندات از پرتال‌های رسمی وزارت بهداشت و وبسایت‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بخش دیگری از روش گردآوری داده‌ها را تشکیل داده است.

مقالات استخراج‌شده از پایگاه‌های اطلاعاتی در یک طبقه‌بندی روش‌شناختی به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند:

۱. **مطالعات نظری:** پژوهش‌هایی که به صورت کلی به این موضوع پرداخته‌اند، از جمله مقاله لودمرر (Ludmerer) (۲۰۱۵ م.) با عنوان «تاریخ پزشکی در آموزش پزشکی» (۲)، مقاله بیریوکووا (Biryukova) و همکاران (۲۰۲۱ م.) با عنوان «ادغام بین‌رشته‌ای از طریق مطالعه تاریخ پزشکی» (۳) و مقاله جونز (Jones) و همکاران (۲۰۱۵ م.) با عنوان «توجیه جایگاه تاریخ در آموزش پزشکی» (۴).

۲. **مطالعات تطبیقی:** تحقیقاتی که جایگاه این درس را در برنامه درسی رشته‌های علوم پزشکی در کشورهای مختلف بررسی کرده‌اند، مانند: مقاله کنت و وارد (Kent & Ward) (۲۰۲۰ م.) با عنوان «بررسی جایگاه تاریخ پزشکی در آموزش پزشکی آمریکای شمالی» (۵)، مقاله کارامیسو (Caramiciu) و همکاران (۲۰۱۵ م.) با عنوان «تاریخ پزشکی در برنامه‌های درسی دانشکده‌های پزشکی ایالات متحده» (۱)، مقاله شیرد (Sheard) (۲۰۰۶ م.) با عنوان «توسعه تاریخ پزشکی در برنامه درسی پزشکی دانشگاه لیورپول ۲۰۰۵-۱۹۹۵» (۶) و

مقاله لی و یون (Lee & Youn) (۲۰۲۳ م.) با عنوان «آموزش تاریخ پزشکی در ۸۰ سال: تاریخچه و وضعیت فعلی در جمهوری کره» (۷).

علیرغم این پژوهش‌های ارزشمند، بررسی جایگاه تاریخ پزشکی در برنامه درسی رشته‌های علوم پزشکی در ایران همچنان مغفول مانده است. این مطالعه با هدف پرکردن این خلأ پژوهشی در سه سطح به بررسی چستی، ضرورت‌ها و چالش‌های تدریس این درس می‌پردازد و از طریق مقایسه تطبیقی نظام آموزش پزشکی ایران و جهان، راهکارهای عملی برای بومی‌سازی آموزش تاریخ پزشکی ارائه می‌نماید.

یافته‌ها

۱. **موانع و چالش‌های ادغام تاریخ پزشکی در نظام آموزش پزشکی:** تمرکز برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی بر دروس علوم پایه و بالینی با نگاه زیست‌پزشکی و نبود پذیرش برای دروسی از جنس دیگر در این برنامه‌ها، ازدحام واحدهای درسی و دروس الزامی در چهارچوب فوق و عدم توجه به این موضوعات در سطوح سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، از موانع مهم توجه به تاریخ علوم پزشکی در دانشکده‌های پزشکی است، اما شاید مهم‌ترین چالش پیش رو، نبود انگیزه دانشجویان برای مطالعه این درس است که وظیفه خود را کسب دانش و مهارت‌های لازم برای انجام وظایف طبی خود در حوزه بهداشت و درمان می‌دانند و سایر موارد را حاشیه‌ای و زائد تلقی می‌کنند (۸).

۲. **آموزش تاریخ پزشکی در برخی دانشگاه‌های علوم پزشکی جهان:** آموزش تاریخ علوم پزشکی در دانشکده‌های پزشکی علیرغم فراز و نشیب‌های آن همواره استمرار داشته است. بررسی وضعیت آموزش تاریخ علوم پزشکی در کشورهای مختلف نشان‌دهنده تنوع رویکردها در این زمینه است: در ایالات متحده، بررسی ۹۶ مؤسسه از ۲۰۹ مؤسسه آموزش پزشکی نشان می‌دهد که نزدیک به ۳۰ درصد از این مؤسسات، دروس اجباری در زمینه تاریخ پزشکی ارائه می‌کنند، در حالی که در ۴۲ درصد مؤسسات، آموزش‌ها به

۳. آموزش تاریخ پزشکی در دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران: مدرسه دارالفنون که به همت امیرکبیر در ششم دی‌ماه ۱۲۳۰ شمسی تأسیس شد، نخستین نهاد آموزشی در ایران بود که آموزش پزشکی مدرن (زیست‌پزشکی) را در کنار طب سنتی ایرانی به صورت رسمی ارائه کرد. دومین مجلس شورای ملی در سال ۱۲۸۹ شمسی با تصویب قانون طبابت، زمینه حذف تدریجی طب سنتی و جایگزینی آن با پزشکی رایج را مهیا ساخت (۱۴). این روند در دوره پهلوی اول تکمیل شد و طب ایرانی و به تبع آن تاریخ طب، جایگاه خود را در نظام آموزشی دانشگاه‌ها و مراکز رسمی آموزش پزشکی در ایران از دست دادند، در نتیجه ادوات این طب به موزه‌ها و مطالعه و پژوهش پیرامون آن به مورخین سپرده شد.

تحول رویکردهای علمی و گرایش به نگرش‌های جامع‌نگرانه در سطح بین‌الملل موجب شکل‌گیری موجی در داخل کشور شد که هم بخشی از جامعه پزشکی و هم طیف‌های دیگر را با خود همراه ساخت. این موج، از تغییر رویکرد سازمان جهانی بهداشت در راستای احیای طب‌های سنتی در جهان (۱۶-۱۵) بهره برد و بالاخره بعد از یک گسست تقریباً صد ساله، توانست موافقت وزارت بهداشت را برای تأسیس رشته طب سنتی در سال ۱۳۸۵ حاصل نماید (۱۷).

با این حال، احیای طب ایرانی بدون بازنگری در تاریخ آن امکان‌پذیر نبود. از این رو در سال ۱۳۹۲، رشته تاریخ علوم پزشکی به عنوان یک حوزه مستقل آموزشی تأسیس شد (۱۸). این اقدام، موجب گسترش پژوهش‌های ارزشمند در این حوزه و راه‌اندازی مجلات تخصصی تاریخ پزشکی، از جمله مجله تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی (۱۹) و مجله پژوهش در تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز (۲۰) گردید. درک اهمیت توجه به تاریخ پزشکی باعث بازنگری محتوای درسی یکی از دروس دو واحدی عمومی به نام «تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی» در بسیاری از دانشگاه‌های علوم پزشکی با محوریت آموزش تاریخ پزشکی گردید. در ادامه این روند، در سال ۱۳۹۸، درس «آشنایی با مبانی طب ایرانی و مکمل» به برنامه درسی دانشجویان ۷ رشته اصلی علوم

صورت اختیاری یا فوق برنامه برگزار می‌شود. در بیشتر موارد، تدریس بر عهده اعضای هیأت علمی بالینی است (۵). مطالعه دیگری از وضعیت دانشکده‌های پزشکی آمریکا نشان داد در ۳۷ درصد از دانشکده‌ها، سخنرانی یا سمینارهای هفتگی در زمینه تاریخ علوم پزشکی در برنامه درسی گنجانده و بیشتر آن‌ها در قالب درس اختیاری ارائه می‌شوند. همچنین تعدادی از دانشکده‌های پزشکی دارای دپارتمان تاریخ علوم پزشکی بودند (۱). دانشگاه دوک آمریکا، الگویی جایگزین برای سایر دانشگاه‌ها ارائه می‌دهد که بر اساس آن، با گنجاندن تاریخ در طول دوره‌های اجباری کارآموزی سال سوم، بر بسیاری از محدودیت‌های برنامه درسی غلبه کرده و از طریق همسوکردن مباحث تاریخی با رشته‌های بالینی، دیدگاهی طولی درباره آنچه که دانشجویان در بخش‌های بیمارستان می‌بینند و انجام می‌دهند، ارائه می‌دهد (۹). تدریس تاریخ به دانشجویان پزشکی در دانشگاه کلگری در کانادا نیز پیشینه بیش از ۵۰ ساله دارد (۱۰).

در اروپا، دانشگاه‌هایی مانند لیورپول در بریتانیا پیشینه‌ای سه‌دهه‌ای در آموزش تاریخ پزشکی دارند و از روش‌های ترکیبی مانند یادگیری مبتنی بر مسأله (PBL: Problem Based Learning) و پزشکی روایی استفاده می‌کنند (۶). در ایتالیا، دانشگاه‌های پارما و بولونیا این درس را به صورت اجباری و با رویکرد دانش‌محور ارائه می‌دهند، به طوری که دانشجویان موضوعات را خود انتخاب می‌کنند (۱۱).

در آسیا، دانشکده‌های پزشکی کره جنوبی از پیشگامان این حوزه محسوب می‌شوند (۱۲). بر اساس گزارش‌ها بیش از نیمی از دانشگاه‌های پزشکی این کشور، تاریخ پزشکی را به عنوان یک درس اجباری ارائه می‌دهند (۱۳). برخی از منابع، قدمت این درس را بالغ بر ۸۰ سال برشمرده‌اند. به نظر می‌رسد این امر ریشه در برخورداری این کشور از تاریخ چند هزارساله در حوزه طب دارد و سیاستگذاران این کشور با تمرکز بر این ویژگی تاریخی، سعی کرده‌اند آن را به عنوان نمادی از غرور ملی به دانشجویان القا کنند (۷).

اساس گزارش‌ها، بازخورد دانشجویان از این درس (به ویژه در حالت حضوری) به طور چشم‌گیری مثبت ارزیابی شده است (۲۲).

بی‌تردید، افزایش آگاهی نسبت به پیامدهای مثبت مطالعه تاریخ علوم پزشکی می‌تواند به ارتقای جایگاه این رشته در نظام آموزشی و اختصاص درس مستقلی به آن در برنامه درسی دانشجویان علوم پزشکی ایران کمک شایانی نماید.

پزشکی (پزشکی، دندانپزشکی، داروسازی، پرستاری، مامایی، تغذیه و فیزیوتراپی) به صورت اجباری و برای سایر رشته‌ها به شکل اختیاری افزوده شد (۲۱) که بخشی از سرفصل‌های آغازین این درس به تاریخ مکاتب مختلف طب ایرانی اختصاص دارد. در ابتدا، به دلیل کمبود اساتید متخصص، این درس به شیوه مجازی و آفلاین (غیر برخط) ارائه می‌شد، اما امروزه در دانشگاه‌هایی که اساتید مجرب در حوزه طب ایرانی و تاریخ پزشکی فعالیت دارند، به صورت حضوری برگزار می‌شود. بر

جدول ۱: مقایسه وضعیت آموزش تاریخ پزشکی در کشورهای مختلف

کشور	تعداد دانشگاه‌های دارای آموزش تاریخ پزشکی	وضعیت درس (اجباری / اختیاری)	تخصص مدرسان	نحوه ارائه درس	دپارتمان مستقل	منبع
ایالات متحده	۳۰ درصد از ۹۶ مؤسسه بررسی شده	۳۷ درصد اجباری، ۴۲ درصد اختیاری	اعضای هیأت علمی بالینی	سخنرانی، سمینار، مدل ادغام طولی	برخی دانشگاه‌ها	(۹، ۱)
بریتانیا	دانشگاه‌هایی مانند لیورپول	اغلب اختیاری	ترکیبی از مورخان و پزشکان	روش‌های ترکیبی روایی (PBL)	بله	(۶)
ایتالیا	دانشگاه‌های پارما و بولونیا	اجباری	پزشکان - مورخان	ارائه دانشجو محور با انتخاب موضوع	خیر	(۱۱)
کره جنوبی	بیش از ۵۰ درصد دانشگاه‌ها	اجباری در برخی دانشگاه‌ها	متخصصان تاریخ پزشکی	حضوری و مجازی	بله	(۷)
ایران	محدود به رشته تاریخ پزشکی در مقطع تحصیلات تکمیلی	اختیاری (در برخی دروس عمومی)	کمبود مدرسان متخصص	مجازی و حضوری (در صورت وجود استاد)	خیر	(۲۱)

بحث

۱. چپستی تاریخ علوم پزشکی: تاریخ علوم پزشکی در مفهوم دانشگاهی، صرفاً بازخوانی گذشته با نگاه نوستالژیک یا بهانه‌ای برای بالیدن به گذشته و برشمردن افتخارات نیاکان و پیشینیان نیست. مطالعه تاریخ علوم پزشکی تنها زمانی ارزش آموزشی دارد که بتواند گذشته را چراغ راه آینده و پلی به سوی اهداف پیش رو قرار دهد. بر این اساس، مطالعه تاریخ علوم پزشکی فراتر از مرور رخدادها و سیر تطور دانش پزشکی و فنون و فناوری‌های آن بوده و دریچه‌ای است که از آن می‌توان پیچیدگی‌های علوم پزشکی به عنوان یک علم را نظاره

کرد و در بنیان‌های نظری آن و شیوه‌های پژوهش و رشد و توسعه این دانش از گذشته تاکنون تأمل نمود.

بدین ترتیب مطالعه تاریخ علوم پزشکی، علاوه بر آشنایی با روند تاریخی دانش پزشکی و شرح زندگی و آثار دانشمندان برجسته پزشکی، به فراگیران کمک می‌کند تا آینده حرفه‌ای خود را روشن‌تر ترسیم کنند؛ پیوند موضوعات انسانی با علوم طبیعی و دانش بالینی را با رویکردی میان‌رشته‌ای برقرار سازند؛ دیدگاهی کل‌نگر نسبت به فعالیت حرفه‌ای آینده خود کسب نمایند؛ از دیدگاه‌های مختلف موجود درباره علم و ماهیت و موضوعات آن آگاهی یابند؛ درک خود را از توسعه افکار انسانی ارتقا و انعطاف‌پذیری فکری و عملی خود را بهبود

انجام بخشی به علوم مؤثر هستند و از این منظر، علوم انسانی نقش راهبردی در تعیین مسیر و کاربرد علوم دیگر دارد و با نفوذ به لایه‌های زیرین پدیده‌ها، امکان درک جامع‌تری از علوم پزشکی را فراهم می‌سازد. به عبارت دقیق‌تر، هیچ علمی خالی از مفروضات متافیزیکی نیست و هر علمی در چهارچوب یک جهان‌بینی خاص شکل می‌گیرد و به ناچار آن را به همراه دارد و علوم پزشکی از این اصل مستثنی نیستند.

۲. ضرورت ادغام تاریخ پزشکی در آموزش: ادغام تاریخ پزشکی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی از ابعاد مختلفی حائز اهمیت است. از یکسو، این ادغام به درک عمیق‌تر دانشجویان از تحولات و پیشرفت‌های پزشکی کمک می‌کند؛ چنانکه مطالعات نشان داده‌اند آموزش تاریخ پزشکی منجر به توسعه مهارت‌های تحلیلی و تفکر انتقادی در دانشجویان پزشکی می‌شود (۲). از سوی دیگر، این رویکرد به حفظ و احیای میراث غنی پزشکی، به ویژه در زمینه طب ایرانی - اسلامی یاری می‌رساند؛ امری که در سیاست‌های کلان سلامت کشور نیز بر آن تأکید شده است (۲۱).

تاریخ پزشکی با ایجاد پلی میان علوم پایه، بالینی و علوم انسانی، به درک جامع‌تر از حرفه پزشکی منجر می‌شود. این نگاه میان‌رشته‌ای نه تنها بر غنای علمی آموزش می‌افزاید، بلکه به دانشجویان کمک می‌کند تا با درس‌آموزی از تجربیات تاریخی، چالش‌های معاصر نظام سلامت را بهتر تحلیل کنند، زیرا در مواجهه با بحران‌هایی مانند همه‌گیری‌ها، آگاهی از سوابق تاریخی مدیریت بیماری‌ها می‌تواند راهگشا باشد (۳).

اهمیت این موضوع زمانی آشکارتر می‌شود که بدانیم تاریخ پزشکی صرفاً ثبت وقایع گذشته نیست، بلکه ابزاری توانمند برای تربیت پزشکانی است که با درک تحولات تاریخی این حرفه، می‌توانند با بینشی جامع‌تر به حل مسائل سلامت بپردازند. تجربه کشورهای پیش رو در این زمینه، مانند کره جنوبی با هشتاد سال سابقه آموزش تاریخ پزشکی، گواه روشنی بر تأثیر مثبت این ادغام بر کیفیت آموزش پزشکی است (۷).

بخشند؛ در نهایت اینکه مهارت‌های تعامل و تفکر نقادانه را ارتقا داده و درکی کل‌نگر از اهمیت مطالعات مختلف در حوزه پزشکی کسب کنند (۳).

تاریخ علوم پزشکی را می‌توان با نگاهی فراگیرتر در چهارچوب علوم انسانی پزشکی مورد توجه و تأمل قرار داد. توسعه علوم انسانی پزشکی در سال‌های اخیر برخاسته از این دیدگاه است که دانش پزشکی به دلیل ماهیت و رسالت آن در زمینه سلامت انسان، ابعاد فرامادی انسان را در کنار ابعاد مادی و نه صرفاً با نگاه جسمانی و منقطع از ابعاد روحانی و معنوی وی مورد تحلیل قرار می‌دهد. از این رو ضرورت دارد برهم‌کنش‌های ابعاد مختلف آدمی مورد توجه قرار گیرد.

علوم انسانی پزشکی از این منظر، مکمل دانش پزشکی و در خدمت ارتقای سلامت او است، اگرچه پیدایش این حوزه علمی با شاخه‌هایی همچون جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی و... به عنوان رقیبی برای تاریخ علوم پزشکی مطرح شده، اما با توجه به گسترش آن در مراکز دانشگاهی علوم پزشکی در سطح جهان، می‌توان آن را نقشی مکمل برای تاریخ علوم پزشکی در نظر گرفت. برخی صاحب‌نظران تاریخ را بخشی اساسی از دانش، استدلال و عمل پزشکی می‌دانند که بینشی عمیق و غیر تقلیل‌گرایانه درباره علل بیماری‌ها و مکانیسم اثر مداخلات درمانی ارائه می‌دهد و اهمیت مطالعه آن هم‌تراز آناتومی و پاتوفیزیولوژی است (۴).

در نتیجه، توسعه علوم انسانی در پزشکی فرصتی راهبردی برای فاصله‌گرفتن از نگاه صرفاً زیست‌پزشکی محسوب می‌شود. ادغام این علوم در پزشکی و شکل‌گیری حوزه میان‌رشته‌ای علوم انسانی پزشکی نشان‌دهنده این واقعیت است که همه علوم دارای مبانی معرفت‌شناختی و پیش‌فرض‌های بنیادین درباره چیستی، چرایی و چگونگی هستند که در حوزه علوم انسانی قابل بررسی است. این مبانی، به ویژه در تاریخ پزشکی، به شکل‌گیری الگوهای فکری حاکم بر تحولات پزشکی - از طبابت‌های مبتنی بر طبع‌های چهارگانه تا پزشکی مبتنی بر شواهد - جهت داده‌اند و بررسی آن‌ها بدون درک این پیش‌فرض‌ها ناقص خواهد بود. به عبارت دیگر، این مبانی در

مهمی در شکل‌گیری شایستگی‌های ارتباطی و شناختی، همدلی و هم‌گرایی ایفا می‌کند. ویژگی‌هایی که از الزامات پزشکان آینده به شمار می‌آید و لازم است که توسط دانشجویان مؤسسات پزشکی آموزش عالی احراز شود (۲۴).

تاریخ علوم پزشکی از دیدگاه مورخان، صرفاً متمرکز بر تحولات پزشکی و دستاوردهای بالینی نیست، بلکه به مطالعه ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی نیز می‌پردازد - ارزش‌هایی که پزشکان، بیماران و خانواده‌هایشان در مواجهه بالینی با آن‌ها رو به رو می‌شوند - و آن را در بستر عوامل فکری، فرهنگی و سیاسی مربوطه تحلیل می‌کنند (۲۵). با این حال، استفاده از تجارب پیشینیان در زمینه مدیریت حوزه سلامت به ویژه در بحران‌ها و نیز آگاهی از روند ریشه‌کنی بیماری‌ها و پیدایش بیماری‌های جدید، به رغم تفاوت قابل ملاحظه تجهیزات و داروهای کنونی با گذشته می‌تواند پیامدهای عملی مفیدی در پی داشته باشد.

مطالعه تاریخ پزشکی می‌تواند منبعی برای کسب فضیلت‌ها و ارزش‌های حرفه‌ای باشد. قرارگرفتن فراگیران در معرض روایات مستند از تکامل پزشکی به مثابه یک خدمت عمومی و آگاهی آنان از تاریخ غم‌انگیز نابرابری‌های مراقبت‌های سلامت می‌تواند به ترویج حرفه‌ای‌گری، تقویت احساس مسئولیت مدنی و مخالفت با تجاری‌گرایی افراطی منجر شود (۲۶). به طور خلاصه ارزش آموزشی تاریخ پزشکی را می‌توان چنین برشمرد که مطالعه این درس، فراگیران را قادر می‌سازد تا درک بهتری از جنبه انسانی پزشکی به دست آورند؛ با شناخت پیشینه طب از دوران بقراط تاکنون، ماهیت حرفه‌ای پزشکی را درک نمایند و از ضرورت التزام به آن آگاه شوند؛ محدودیت‌ها و عدم قطعیت‌های پزشکی را با اشراف بر تحولات تاریخی آن بهتر بفهمند؛ تغییرات تاریخی برخی از بیماری‌ها و پدیده‌های مهم مرتبط با سلامت را مورد بررسی قرار دهند و در نهایت اینکه مطالعه تاریخ را به عنوان پلی برای توسعه شایستگی‌های انسانی و اخلاقی خود به کار گیرند (۲۷).

۵. ملزومات و راهکارهای اجرایی ادغام تاریخ پزشکی:

برای تحقق ادغام تاریخ پزشکی در برنامه‌های درسی رشته‌های

۳. تحلیل چالش‌های ادغام تاریخ پزشکی در نظام

آموزش پزشکی: یکی از عمیق‌ترین چالش‌های پیش روی ادغام تاریخ پزشکی در آموزش علوم پزشکی، نگاه مکانیکی و کاهش‌گرایانه به پزشکی است که هنوز در بسیاری از برنامه‌های درسی و فرهنگ آموزشی حاکم است. در مقابل، رویکردهای معاصر پزشکی، این حرفه را نه صرفاً به مثابه مجموعه‌ای از مهارت‌های فنی، بلکه به عنوان دانشی انسان‌محور، برخاسته از عقلانیت، بینش تاریخی و درک فرهنگی می‌دانند. این نگاه جامع‌نگر، برای کسانی که با میراث فکری حکمای بزرگ ایرانی مانند رازی و ابن سینا آشنا باشند، بسیار آشنا و بدیهی است، چراکه در اندیشه این دانشمندان، پزشکی همواره همراه با فلسفه، اخلاق و نگاه کل‌نگر به انسان بوده است.

با این حال، آموزشی که صرفاً بر مبنای الگوهای زیست‌پزشکی و مکانیکی شکل می‌گیرد، نمی‌تواند زمینه‌ساز پرورش «طبيب حکيم» یا «پزشک کل‌نگر» باشد. جهان غرب امروز در حال گذر از این نگاه تقلیل‌گرایانه است و به سمت پزشکی انسانی، فرهنگی و تاریخی حرکت می‌کند، اما اگر ایران بخواهد این گذر را تنها با تأخیر و با الگوبرداری واکنشی انجام دهد، نه تنها از فرصت‌های تحول آگاهانه محروم می‌شود، بلکه خطر فاصله‌گرفتن بیشتر از ریشه‌های فکری و تمدنی خود را نیز می‌پذیرد. از این رو اجتناب از فرصت‌سوزی و استفاده هوشمندانه از ظرفیت‌های تاریخ پزشکی برای بازسازی هویت حرفه‌ای پزشکی در ایران، ضرورتی انکارناپذیر است (۸).

۴. پیامدهای مطالعه تاریخ علوم پزشکی: مطالعه تاریخ

علوم پزشکی به عنوان یکی از دروس رشته پزشکی، ریشه در نگاه میان‌رشته‌ای از منظر علوم انسانی در پزشکی دارد. تاریخ پزشکی حاصل تعامل دوجانبه علوم انسانی با علوم پزشکی است و تحولات تاریخ پزشکی را نه از منظری صرفاً وقایع‌نگارانه که با نگاهی ژرف‌تر به هستی‌شناسی دانش طب دنبال می‌کند. این نوع نگاه، زمینه را برای نگاه کل‌نگرانه، توسعه حرفه‌ای و تفکر نقادانه دانشجویان علوم پزشکی نسبت به حوزه سلامت فراهم می‌آورد (۲۳). تاریخ پزشکی نقش

(Historical Simulation) (۲۹) استفاده نماید. همچنین برگزاری کارگاه‌های تعاملی با محوریت تحلیل تاریخی، همه‌گیری‌ها، تکامل اخلاق پزشکی و سیر تشخیص و درمان بیماری‌ها پیشنهاد می‌شود.

۵-۵. ایجاد زیرساخت‌های حمایتی: این مورد شامل راه‌اندازی مجلات تخصصی تاریخ علوم پزشکی به زبان انگلیسی و فارسی، برقراری ارتباط با نهادهای بین‌المللی مانند انجمن بین‌المللی تاریخ پزشکی (ISHM: International Society for the History of Medicine) و موزه‌های معتبر تاریخ پزشکی جهان و همچنین برگزاری تورهای مجازی بازدید از موزه‌های پزشکی با تحلیل تعاملی آثار است (۳۰).

۵-۶. ارزیابی و پایش: طراحی نظام ارزیابی اثربخشی آموزش تاریخ پزشکی با شاخص‌هایی مانند مهارت‌های تفکر انتقادی، نگرش حرفه‌ای و عملکرد بالینی، همراه با انجام مطالعات طولی برای سنجش تأثیر بلندمدت از ضروریات این حوزه به شمار می‌آید (۵).

۵-۷. جلب رضایت سیاستگذاران و برنامه‌ریزان آموزشی: کسب موافقت و همراهی تصمیم‌گیرندگان حوزه برنامه‌ریزی درسی برای اختصاص ساعات و منابع کافی به آموزش تاریخ پزشکی، عامل تعیین‌کننده‌ای در موفقیت این طرح محسوب می‌شود (۴).

به طور کلی ادغام موفقیت‌آمیز تاریخ پزشکی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی مستلزم رویکردی نظام‌مند و همه‌جانبه است. این فرآیند نه تنها نیازمند طراحی محتوای آموزشی مناسب و به کارگیری روش‌های تدریس نوین است، بلکه تأمین منابع انسانی متخصص، ایجاد زیرساخت‌های حمایتی و طراحی نظام ارزیابی کارآمد را نیز می‌طلبد. تحقق این اهداف در گرو هماهنگی و تعامل بین تمام ذی‌نفعان، به ویژه سیاستگذاران آموزشی است.

۶. محدودیت‌های پژوهش: با وجود تلاش‌های صورت‌گرفته در این پژوهش، برخی محدودیت‌ها قابل ذکر است: نخست آنکه ماهیت کیفی و اسنادی این مطالعه امکان تعمیم‌دهی

علوم پزشکی، توجه به این الزامات و راهکارهای عملی ضروری است:

۱-۵. تدوین منابع آموزشی جامع: طراحی محتوای آموزشی تلفیقی که همزمان جنبه‌های تاریخی و پیوندهای میان‌رشته‌ای را پوشش دهد، از ضروریات حوزه تاریخ پزشکی محسوب می‌شود. این امر شامل تألیف کتب مرجع به زبان فارسی با تأکید بر تاریخ پزشکی ایران و جهان اسلام، ایجاد بانک مطالعات موردی (Case Bank) از رویدادهای مهم تاریخ پزشکی و همچنین طراحی محتوای دیجیتال شامل تورهای مجازی موزه‌های پزشکی و مستندهای تاریخی است. این فرآیند باید با مشارکت فعال اساتید بالینی و مورخان پزشکی انجام شود تا از کاربردی‌بودن محتوا اطمینان حاصل گردد (۹).

۲-۵. تربیت اساتید مجرب: ضروری است مدرسانی تربیت شوند که علاوه بر اشراف به مباحث تاریخی، از مقبولیت آموزشی در بین دانشجویان پزشکی و همچنین از توانایی انتقال مفاهیم به شیوه‌های جذاب و کاربردی برخوردار باشند. تحقق این هدف مستلزم طراحی دوره‌های تربیت مدرس تخصصی برای اساتید تاریخ پزشکی، تشکیل گروه‌های پژوهشی میان‌رشته‌ای متشکل از مورخان پزشکی، متخصصان آموزش پزشکی و پزشکان بالینی و همچنین جذب پژوهشگران تاریخ علم در دانشکده‌های پزشکی است.

۳-۵. تعیین سرفصل‌های هدف‌مند: برنامه‌ریزی درسی باید به صورت منسجم طراحی شود که بتواند در کنار سیر تاریخی تحولات پزشکی، موضوعات کلیدی مانند اخلاق پزشکی، تاریخ بیماری‌ها و تأثیر عوامل اجتماعی بر سلامت را پوشش دهد. چنین آموزشی می‌تواند در دو ساختار تاریخی و موضوعی تنظیم شود. بدیهی است پیامدهای آموزشی مورد انتظار در طراحی سرفصل‌ها نقش اساسی ایفا می‌کند.

۴-۵. استفاده از روش‌های نوین آموزشی: آموزش تاریخ پزشکی باید از روش آموزش ترکیبی (Blended Learning) (۲۸) شامل یادگیری مبتنی بر مسأله (PBL)؛ روش روایی (Narrative Medicine) (۱۰) و شبیه‌سازی تاریخی

موفقیت این تحول آموزشی مستلزم همکاری نزدیک میان سیاستگذاران، استادان، دانشجویان و پژوهشگران است. گسترش فضای گفت‌وگو میان رشته‌ای، ارتقای پژوهش‌های تاریخی در حوزه پزشکی و کاربست روش‌های نوین آموزش می‌تواند به تدریج، جایگاه شایسته تاریخ پزشکی را در نظام آموزش پزشکی ایران تحکیم بخشد.

در نهایت، باید توجه داشت که توجه به تاریخ پزشکی صرفاً نگاهی به گذشته نیست، بلکه سرمایه‌گذاری هوشمندانه برای تربیت پزشکانی است که با درک عمیق از سیر تحول دانش پزشکی، قادر خواهند بود تا چالش‌های سلامت آینده را با بینشی جامع‌تر و انسانی‌تر مدیریت کنند. این همان رسالت اصلی آموزش تاریخ پزشکی در عصر حاضر است که نظام سلامت ایران نباید از آن غفلت کند.

مشارکت نویسندگان

مرتضی حیدری: ارائه ایده، جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل و تفسیر داده‌ها.

مریم محسنی سیف‌آبادی: جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل و تفسیر داده‌ها.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

گسترده یافته‌ها را محدود می‌سازد؛ دوم، کمبود پژوهش‌های میدانی در زمینه اجرای برنامه‌های آموزش تاریخ پزشکی در ایران، تحلیل عمیق‌تر چالش‌های اجرایی را با دشواری مواجه کرده است؛ سوم، دسترسی محدود به برخی اسناد و منابع داخلی مرتبط با سیاستگذاری‌های آموزشی در این حوزه، از دیگر محدودیت‌های این پژوهش محسوب می‌شود. با این حال، این مطالعه با بهره‌گیری از تجارب بین‌المللی و تحلیل جامع اسناد موجود، می‌تواند چهارچوب مناسبی برای پژوهش‌های آتی در این زمینه فراهم آورد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تحکیم جایگاه تاریخ پزشکی در نظام آموزش پزشکی ایران مستلزم تحولی چندسطحی و نگاهی جامع و همه‌جانبه است که همسو با تحولات جهانی و درعین‌حال، متکی بر میراث پزشکی و حکمت ایرانی - اسلامی باشد. در شرایط کنونی که سیاست‌های کلان سلامت کشور بر ادغام طب سنتی و رویکردهای جامع‌نگر تأکید دارد، فرصت منحصر به فردی برای نهادینه کردن آموزش تاریخ پزشکی فراهم شده است.

مطالعه تجارب بین‌المللی و تاریخی ایران به وضوح نشان می‌دهند که آموزش تاریخ پزشکی می‌تواند به پرورش پزشکانی با ویژگی‌های تفکر نقادانه، نگاه کل‌نگر و درک عمیق از ابعاد انسانی حرفه پزشکی منجر شود. در بستر ایرانی، این هدف مستلزم ایجاد الگویی خاص است که از یکسو از دستاوردهای جهانی بهره می‌گیرد و از سوی دیگر، بر پایه میراث غنی پزشکی ایرانی - اسلامی استوار است.

چالش‌های پیش رو شامل سلطه نگرش زیست‌پزشکی، کمبود استادان مجرب و مقاومت در برابر تغییرات برنامه درسی، نیازمند راهکارهای خلاقانه و متناسب با شرایط بومی است. در این مسیر، بازخوانی انتقادی تاریخ پزشکی ایران و بازشناسی پیوندهای عمیق میان طب و علوم انسانی در تمدن اسلامی - ایرانی می‌تواند چراغ راه آینده باشد.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

بیانیه هوش مصنوعی

نویسندگان تأیید می‌کنند که از ابزارهای هوش مصنوعی Qwen Chat تنها به صورت محدود و صرفاً برای فرمت‌بندی منابع و اصلاحات جزئی زبانی استفاده شده است. تمام مراحل طراحی پژوهش، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، تفسیر نتایج و نگارش محتوای اصلی توسط نویسندگان انسانی انجام شده و هیچ بخشی از محتوای علمی مقاله توسط هوش مصنوعی تولید نشده است.

References

- Caramiciu J, Arcella D, Desai MS. History of medicine in US medical school curricula. *Journal of Anesthesia History*. 2015; 1(4): 111-114.
- Ludmerer KM. The history of medicine in medical education. *Journal of the history of medicine and allied sciences*. 2015; 70(4): 656-660.
- Biryukova N, Litvinova T, Nesterova N, Ognev Y, Galuzina I. Transdisciplinary integration through the study of the history of medicine. *Journal of Advanced Pharmacy Education and Research*. 2021; 11(3): 15-19.
- Jones DS, Greene JA, Duffin J, Harley Warner J. Making the case for history in medical education. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 2015; 70(4): 623-652.
- Kent L, Ward PJ. Investigating the Presence of the History of Medicine in North American Medical Education: Can One of the Medical Humanities Concisely Integrate with Biomedical and Clinical Content with Reference to Clinical Competencies? *Medical Science Educator*. 2020; 30: 1531-1539.
- Sheard S. Developing history of medicine in the University of Liverpool medical curriculum 1995-2005. *Medical Education*. 2006; 40(10): 1045-1052.
- Lee ST, Youn BI. Education of History of Medicine for 80 Years: History and Current Status in Republic of Korea. *Korean Journal of Medical History*. 2023; 32(1): 147-174.
- Moeini M, Kolahdouzaneini A. The Role of Humanities Education in Medical Students' Curriculum. *Journal of Higher Education Curriculum Studies*. 2024; 14(28): 125-141. [Persian]
- Barr J, Ingold R, Baker JP. History of medicine in the clerkships: a novel model for integrating medicine and history. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 2023; 78(1): 62-70.
- Stahnisch FW. Making medical history relevant to medical students: The first fifty years of the Calgary history of medicine program and history of medicine days conferences. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 2023; 78(1): 83-100.
- Armocida E, Nicoli Aldini N, Bussolati O. How Do Students Approach the Study of the History of Medicine? Some Considerations after the Final Exams at the First Year and Fourth Year. *Acta Biomed*. 2021; 92(2): e2021167.
- Hwang SI, Seo HG. On the education of the history of medicine in the Korean medical schools. *Korean Journal of Medical History*. 1995; 4(1): 85-98.
- Park S. How to teach history of medicine at medical school: period, structure and teaching methods. *Korean Journal of Medical History*. 2023; 32(2): 595-621.
- Browne E. The book Constitutionalism in Iran. Tehran: Kavir Publications; 1997. p.1266-127. [Persian]
- World Health Organization. The promotion and development of traditional medicine. Geneva: WHO; 1978. Report No.622.
- World Health Organization. WHO Traditional medicine strategy: 2002-2005. Geneva: WHO; 2002. p.1-3.
- Ministry of Health and Medical Education. Approval of Traditional Medicine discipline [Internet]. Tehran: MOHME; 2006. Cited Jul 12, 2025. Available at: <https://www.behdasht.gov.ir>. [Persian]
- Ministry of Health and Medical Education. Approval of History of Medical Sciences discipline [Internet]. Tehran: MOHME; 2013. Cited Jul 12, 2025. Available at: <http://www.stm.iums.ac.ir>. [Persian]
- Tārīkh-i pizishkī [Internet]. Tehran: Shahid Beheshti University of Medical Sciences. Cited Jul 12, 2025. Available at: <https://www.journals.sbmu.ac.ir/mh>. [Persian]
- Journal of Research on History of Medicine [Internet]. Shiraz: Shiraz University of Medical Sciences. Cited Jul 12, 2025. Available at: <http://www.rhm.sums.ac.ir>. [Persian]
- Smart University of Medical Sciences. Introduction to Iranian Traditional and Complementary Medicine Course [Internet]. 2023. Cited Jul 12, 2025. Available at: <https://www.smums.ac.ir/%D9%85%D8%B9%D8%B1%D9%81%DB%8C-%D8%AF%D8%B1%D8%B3-%D8%B7%D8%A8-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D9%88-%D9%85%DA%A9%D9%85%D9%84>. [Persian]
- Iran University of Medical Sciences. Introduction to Principles of Iranian Traditional and Complementary Medicine Course for Medical Students (June 2025) [Internet]. Tehran: IUMS; 2025. Cited Jul 12, 2025. Available at: <https://www.stm.iums.ac.ir/%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1-%D9%88%D8%A7%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9%DB%8C%D9%87-%D9%87%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%B3-%D8%A2%D8%B4%D9%86%D8%A7%DB%8C%DB%8C-%D8%A8%D8%A7-%D9%85%D8%A8%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%B7%D8%A8-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D9%88-%D9%85%DA%A9%D9%85%D9%84-%D8%A8%D8%B1%D8%A7%DB%8C-%D8%A>

F%D8%A7%D9%86%D8%B4%D8%AC%D9%88%
DB%8C%D8%A7%D9%86-%D9%BE%D8%B2%D
8%B4%DA%A9%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D
8%AE%D8%B1%D8%AF%D8%A7%D8%AF-%D9
%85%D8%A7%D9%87-1404. [Persian]

23. Shok NP, Sergeeva MS. The history of medicine as an academic discipline: Traditions in clinical medical education and modern teaching methods. *History of Medicine*. 2016; 3(1): 37-54.

24. Komilov N. Contemporary approaches to teaching the history of medicine in higher medical education institutions and their evaluation. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*. 2025; 1: 41-45.

25. Kushner HI. Medical historians and the history of medicine. *The Lancet*. 2008; 372(9640): 710-711.

26. Bryan CS, Longo LD. Perspective: teaching and mentoring the history of medicine: An Oslerian perspective. *Academic Medicine*. 2013; 88(1): 97-101.

27. Kwon I. The Value of Medical Humanities in Medical Education: Focusing on the History of Medicine. *Ui Sahak*. 2022; 31(3): 495-517.

28. Ruiz JG, Mintzer MJ, Leipzig RM. Blended learning in medical history education: Evidence-based principles and practices. *Academic Medicine*. 2021; 96(2): 243-251.

29. Knoeff R, van Zuylen W, Huisman F. Simulating medical history: A practical guide to using historical case studies in medical education. *Medical History*. 2020; 64(3): 345-362.

30. Guckian J, Utukuri M, Asif A, Burton O, Adeyoju J, Oumeziane A, et al. Social media in undergraduate medical education: A systematic review. *Medical Education*. 2021; 55(11): 1227-1241.